

„Szükségem van a politikától való viszonylagos függetlenségre”

Kolosi Tamás szociológussal, a Tárki elnök-igazgatójával beszélget Nagy József

– „Villog a piros lámpa, üvölt a sziréna... irtózatossá nagy gáz van” – így fogalmazott a minap Szabó Tibor Benjámint. A könyves szakújságíró nyílt levélben szólította fel L. Simon Lászlót, a Nemzeti Kulturális Alap (azóta lemondott – a szerk.) vezetőjét, hogy a hatalom teremtsen rendet a könyves világban. Tényleg gáz van?

– Valóban komoly problémákkal küzd a magyar könyvszakma, de az utóbbi hónapok adatai arra mutatnak, hogy kifelé tartunk a válságból.

– Olyannyira, hogy a válság miatt szűkülő piacon a csőd szélére sodródott a szektor harmadát uraló Alexandra. Ha bedől a cég, csődhullámmal indít el. Ön a mezőny harmadik legerősebb vállalkozása, a Lira-csoport. Mennyit bukik, ha kimúlik az Alexandra?

– Nem számoltam ki. Leginkább azért, mert szerintem nem dől be. Bár tény, hogy komoly mínuszt halmozott fel.

– Tízmilliárdról tudni.

– Tudtommal csupán a bankhitelei majdnem kitesznek ennyit. Ezenfelül a könyvkiadóknak is tartozik rendesen. Mindez egy évi negyvenkét-negyvenhárommilliár-

dos piacon, amiből tizenötmilliárd az Alexandráé.

– Az Alexandra bankja elzárta a csapatot, nincs több hitel. Ez pont elég lehet a bebukásra.

– Sok bank érdekelt abban, hogy egy meghatározó ágazati szereplő képes legyen kilábalni. Van ott tetemes vagyon is, ezért bízom benne, hogy a tulajdonos, Matyi Dezső képes konszolidálni a céget, még ha azon az áron is, hogy zsugorodik a vállalkozás, és elveszíti piacvezető szerepét. Ha mégis baj lenne, a Lira viszonylag keveset bukik, ugyanis kiegyensúlyozott a forgalmunk az Alexandrával: egyik évben ők adnak el több könyvet a mi kiadóinktól, a másik évben mi az övékből, így az egymásnál bizományban lévő raktárkészleteink is nagyjából azonosak.

– Most épp ki tartozik a másiknak?

– Most épp az Alexandra nekünk, de remélem, előbb-utóbb fizet. Ráadásul nem is olyan vészesen nagy összegről van szó, például a magyar állam többel tartozik nekünk, mint Matyi Dezső.

– Mondhat ön mást, mint hogy nyugi, nem lesz baj?

59

Kolosi Tamás, a Lira és Lant Rt., elnöke, kiadó igazgatója generációjának egyik legnagyobb hatású szociológusa. 1946-ban született, 1969-ben szerzett diplomát az ELTE BTK filozófia-esztétika-magyar szakán. 1974-től a szociológiai tudományok kandidátusa, 1985 óta doktora. Az ELTE egyetemi tanára, a TÁRKI elnöke. Kutatási területe a társadalomszerkezet, mobilitás, metodológia. Munkássága meghatározó a „rétegződés-modell” kutatómódszertanának kidolgozásában. A '80-as években megalkotta a társadalmi struktúra „L-modelljét”, melyben bemutatja a kései szocializmus kettős társadalomszerkezetét. 1985-ben létrehozta a kelet-európai régió kiemelkedő piac- és közvélemény kutató intézményét, a TÁRKI-t. Közreműködik az évente megjelenő Társadalmi Riport létrehozásában. Tudományos munkásságát 2001-ben Széchenyi-díjjal ismerték el.

– Valóban nem lenne ízléses pesszimistán nyilatkoznom. Az Alexandra stabilizálása a könyvszakma elemi érdeke. Ha egyik napról a másikra bezárna az Alexandra nyolcvan könyvesboltja, jelentősen visszaesne a forgalom, erősödnének a monopolhelyzetek, ami még akkor sem szerencsés, ha ennek egyik nyertese épp a Líra csoport lenne.

– Szabó Tibor Benjámint kioszt mindenkit. A kiadókat hibáztatva állítja, „a magyar könyvészet régóta lappangó betegsége a bizományosi könyvterjesztés nevű legális rablás”. Értsd, a kiadók a fogyás ütemében, olykor csak félévenként elszámolva, plusz három hónapos számlázással fizetnek. Ön a harmadik legnagyobb magyar könyves cég, a Líra-csoport vezetőjeként rablónak érzi magát?

– A legkevésbé sem. Kezdjük ott, hogy mese ez a fél év plusz három hónap. Mi döntően hatvan napra fizetünk, és nem volt még olyan december harmincegyedikére, hogy lejárt kiadói számla parkolt volna a könyvelésünkön. Abban a nyílt levélben több a tévedés, mint a tény. A bizományosi rendszer pedig a rendszerváltás idején szakmai konszenzussal alakult ki, hirtelen megváltoztatása minden könyvpiaci szereplő számára nagy károkat okozna.

– A kereskedőknek azt rója fel Szabó, hogy a bevételeikből a kiadókat illető részt hónapokig visszatartva beforgatják a saját működésükbe. Szabó három gyógyszert javasol erre meg a többi bajra. Először is az úgynevezett Las Vegas törvényt, amely kimondaná, hogy a kereskedőnek külön számlán kell kezelnie a kiadói jutalékot, konkrétan az utolsó háromhavi forgalom negyvenhét százalékát. Másodszor: törvényt követel, mely kimondaná, hogy a könyvek a megjelenésüket követő egy éven belül legföljebb húsz százalékkal értékelhetők le. Harmadszor: javasolja, a Nemzeti

Kulturális Alap által támogatott címeket megjelenésük után a nagyobb kereskedők minimum egy évig tartásuk készleten, és ne bizományként, hanem visszárusan forgalmazzák. Hasznosak ezek a tabletták?

– A háromból egy placebo, egy valóban gyógyszer, egy pedig kifejezetten méreg.

– Melyik a placebo?

– Az NKA-támogatott címek visszárus forgalmazása részben megvalósult, részben megvalósíthatatlan. A nagy könyvesboltokban ma is megtalálhatók ezek a címek, a kis boltokban meg egész egyszerűen nem férnek el.

– Melyik a gyógyszer?

– Az úgynevezett könyvarkötöttségi törvény bírhat gyógyhatással. Nem véletlen, hogy az Európai Unió huszonnyolc államából tizenkilencben jogszabály rögzíti a könyvek indulási árát nagyjából egy évre, sőt további négy országban szakmai konszenzus uralkodik e tekintetben. Tíz éve még nálunk is így volt, ám a versenyhivatal 2004-ben kötelezte a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülését, hogy semmisítse meg versenyszabályzatának vonatkozó pontját, és azóta keményen büntet, ha kötött könyvárat fedez fel. Ennek az ostoba rendelkezésnek tudható be, hogy elszabadult a pokol: a kiadók és a kereskedők nyakra-főre engedményeket kínálnak, ezek azonban álengedmények, hiszen sokan az eleve túlárzott köteteket akciózzák nagy csinnadrattával. Vadkapitalizmus. Bécsben, de még Szlovákiában sem találkozni ilyen örülettel. Ha érték a széles választék és az, hogy ne csak bestsellek jelenjenek meg, hanem verseskötetek, tudományos munkák is, akkor kell könyvarkötöttségi törvény.

– Miért nincs?

– A szakma 2005-ben széles körű konszenzussal elkészítette a maga törvényjavaslatát, s úgy tetszett, azt

elfogadja a parlament, ám az akkori ellenzék végül megfúrta az ügyet. Aztán cserélődött a hatalom, elkészült az új, hasonló tartalmú verzió, de azt meg az internetes kereskedők fúrták meg. Telt az idő, másfél éve megesküdtött L. Simon László kulturális államtitkár az Emberi Erőforrások Minisztériumából, hogy az Országgyűlés elé terjeszti a törvényt, ám mire valóra válthatta volna ígéretét, menesztették. Az utódja, Halász János pedig megdöbbenésünkre levélben közölte a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésével, hogy nem látja aktuálisnak a törvényt.

– *Mert?*

– Fogalmunk sincs, mi történhetett, Halász úr nem volt hajlandó indoklásra.

– *Őn mit sejt?*

– Néhány hipermarketen és zavarosan halászó kiadón kívül másnak nem érdeke a helyzet konzerválása. Tán ők tettek keresztbe. Vagy csak az államtitkár sima szakmai hozzá nem értésével állunk szemben.

– *Olvasni, hogy a könyvpiac a maga szerény forgalmával olyan kicsiny selet, hogy észre sem veszi a politika.*

– Ettől még igazán segíthetnék a normális működésünket. Megjegyzem, a könyvpiac nemcsak üzlet, hanem az olvasás, a kultúra, a tudás hordozója is. Miért fordul szembe ezzel a világgal a kormányzat? Tényleg a kultúra ellen harcol? Tudja egyáltalán, mit művel?

– *A placebo túl vagyunk, a maradt a méreg. Az lenne a Las Vegas törvény?*

– Igen.

– *Mi ellene a kifogása?*

– Leginkább az, hogy végiggondolatlan butaság. Tudomásul kell venni, hogy a mi szakmánk erősen szezonális, és az év első hat-hét hónapjában jobb időkben is veszteséget termelt. Sőt a könyvesboltok rezsije

a dagadó bérleti díjakkal és a mind hosszabb nyitva tartás miatt emelkedő bérköltségekkel egyre csak nő, olyannyira, hogy az utóbbi két-három évben már az első tizenegy hónap veszteséges, és csak a december billenti helyre az egyenleget. A Las Vegas törvény napok alatt tönkretenné az amúgy is tőkehiányos magyar könyvpiacot, hiszen különösen a gazdasági válság óta nincs tartalék sem a kiadóknál, sem a kereskedőknél, vagyis lehetetlen tizenegy hónapig finanszírozni az értelmetlen tartalékolást. A likviditást súlyosan rombolta még, hogy a jelenlegi kormányzat a könyvpiacból kimetszette és államosította az évi tizenötmilliárd forintos tankönyvkiadást és tankönyv-kereskedelmet. A tankönyvön ugyan szerény volt a kereskedő nyeresége, mindössze három-négy százalék, viszont likviditási pluszt jelentett, hiszen a diákok már augusztusban, szeptemberben megvették tankönyveiket, a kiadóknak viszont csak októberben, novemberben kellett továbbfizetniük. A Líránál a kereskedelem az utóbbi két évben a forgalom egy százaléka alatti pluszt hozott, és ezzel mi kifejezetten jól teljesítettünk a konkurenciához képest. Szerencsére a könyvkiadás még profitot termel. Legalábbis az ügyesebb kiadóknál.

– *A terjesztés nyereségességéhez még az átlagosan ötvenhárom százalékos jutalék is kevés?*

– Néhány tehetségtelen kiadó terjeszti, hogy ez durva marzs, különben meg egyszerűen nálunk nem igaz.

– *Nem durva?*

– A legkevésbé sem. Nyugat-Európa szabályozott piacain negyvenkettő és ötven százalék közötti árrésszel dolgoznak, a szabályozatlan Amerikában ötven és hatvanöt százalék között. 2004 előtt, amikor még nem ment ez az örült akciózás,

a Líra átlagosan egy százalék engedményt adott a vásárlóinak, és negyvenhárom százalékos árrés mellett működött. Mára mi is kénytelenek voltunk kilenc százalékgig eresztani az átlagos engedményt, amihez az átlagos árrést 49,5 százalékra kényszerültünk növelni. A nettó árrésünk így is lecsökkent 42,5-ről 40,2-re. Órultság, amiért egyedül a piac szabályozatlansága okolható.

– 1995 és 2007 között szárnyalt a magyar könyvbiznisz. A paradicsomi állapot hogyan fajult mindössze hét év alatt a mai vészhelyzetté?

– A konjunktúra idején a cégek fejlesztésekbe kezdtek, sokan komoly hitelből. Sajnos 2009–2012-re több válság is kumulálódott. Volt ugye a világban mindenütt tapasztalható, az amerikai ingatlanpiacról kiinduló hitelválság. Emellett világszerte csökkent a könyvforgalom, részben azért, mert sokan – tévesen – azt hitték, a digitális kultúra elpusztítja a Gutenberg-galaxist. Mindezt tetőzte a hazai gazdasági válság. Ráadásul ekkorra érett be a magyar könyvpiac túltermelési válsága mind könyvesbolti alapterületben, mind könyvcímekben. Döbbenetes, de igaz: 2008-ban Budapesten csaknem két és félszer annyi könyvesbolti alapterület volt, mint Bécsben, és 2009–2010-ben Magyarországon csaknem tizenötezer cím jelent meg évente. Azóta a címszám visszaesett tizenegyezerre, számos kisebb bolt tönkrement, és a nagy hálózatok is sok üzletet bezártak, az Alexandra közel negyvenet, a Libri szintén, mi körülbelül tízet. Mindezen felül érkezett a már emlegetett, mindent elborító akcióválság. Kegyelemdöfésnek pedig ott volt az, hogy a magyar kultúra területei közül tán a könyvszakma kapja a legkisebb, lényegében elhanyagolható állami, illetve alapítványi támogatást.

– A könyvesek sokáig büszkén hirdették, hogy megélnék ők a piacról.

– Volt úgy, de a sorolt válságtényezők miatt a bevételeinknek még az a négy-öt százaléka is a túlélés fontos elemévé nőtte ki magát, ami megmaradt a támogatásokból. Különösen fájó, hogy a szakkönyvkiadásból gyakorlatilag kivonult a magyar állam. Tény, a kis és a közepes országok képtelenek eltartani a pár száz példányban eladható könyveket készítő tudományos kiadókat. Európában két válasz született a problémára. A skandinávok már negyedszázada azt mondták: tudományos könyveket tessenek angolul kiadni, annak van piaca az országon kívül is. A hollandok viszont azzal álltak elő: nekik fontos, hogy a flamand a tudomány terén is élő nyelvként létezzen, ezért az állam jelentősen támogatja a flamand nyelvű könyvkiadást. Magyarország a harmadik utat választotta azzal, hogy a kultúrpolitika nem foglalkozik a problémával. Egy darabig élt valamilyen támogatási rendszer, aztán Magyar Bálint kitalálta azt a butaságot, hogy nem kell papíralapú könyvet támogatni, csak a digitális megjelenést. A jelenlegi kormányzat ehhez annyit tett hozzá, hogy már a digitálisat se támogatja.

– Az állami támogatásokkal csak a baj van. Nincs az a kuratórium, melynek tisztességét meg ne kérdőjelezné valaki – jobbára alappal.

– A könyvszakma szerény állami támogatásait is kuratóriumok intézték még az ezredforduló körül, és szempontrendszerükbe valóban gyakran keveredtek politikai elemek, még gyakrabban a szakmán belüli rossz értékrend. A skandinávok ebben is okosabbak, hiszen könyvtárakon keresztül támogatják a szakmát, méghozzá úgy, hogy az olvasói igényeket legjobban ismerők, a könyvtárosok dönthetik

el, mit kérnek egy központi keret terhére. Mi is ezt a metódust javasoltuk, s ígéret volt rá, hogy még a szocialista kormányok idején évi egymilliárd forinttal elindul a Márai-program, de persze ment a bénázás. Érkeztek aztán Orbánék, ők végre zöld lámpát adtak, igaz, náluk négyszázmillióra apadt a keret, ami idén csupán százmillióra rúg. Mindjárt el fog fogyni. A Nemzeti Kulturális Alapban maradt még némi forrás, de az is egyre kevésbé a szakmával való konzultáció és egyre inkább érthetetlen szempontok alapján osztódik szét.

– *Például?*

– Például ott van a Kerényi Imre által szorgalmazott Nemzeti Könyvtár sorozat. Azok a könyvek mint ha nem is léteznének, de azért elmegy rájuk évi közel háromszázmillió forint, ráadásul úgy, hogy eleinte még jogdíjat sem fizettek utánuk.

– *Mekkora a szerepe ma egy vállalkozás sikerességében annak, hogy a vezetője haverkodik-e a hatalommal?*

– Ágazatfüggő. A kormányzat a közműszolgáltatóknál és a bankszférában bevallottan építi a klientúráját. Amit persze úgy kommunikálnak, hogy a lakosság érdekét képviselik. A könyvpiac viszont duplán szerencsés. Egyrészt attól, hogy ez a hárommillió magyar könyvvásárló viszonylag kis piac, tehát nem fáj rá a foga sem a politikának, sem a politikusoknak, sem a politikaközeli vállalkozóknak. A másik mázslifaktor, hogy a nyelvi korlátok miatt a multik sem tolonganak itt, hiszen magyar nyelvű könyv nem kell sem Szingapúrban, sem Argentínában. Ugyanakkor a mi szektorunkban is érik az embert meglepetések, ilyen volt a tankönyvpiac teljesen irracionális államosítása.

– *Akkor miért?*

– Átgondolatlan, káros rögtön-

zés. Volt pár ilyen, lesz is még. A politikában gyakran megesik, különösen a centralizáltabb rendszerekben, hogy a főfőnök kiejt a száján egy félmondatot, abból az egy szinthelel lejjebbi főnök egész mondatot kerekít, aztán valaki bővített mondatot kreál, és a végén szép hosszú, ám annál értelmetlenebb törvény születik. A tankönyvpiac államosításában nem is az általános iskolai tankönyvek berántása a legsúlyosabb, hanem a kiadók leállamosítása, valamint az, hogy kiszállítják az iskolákba a tankönyveket.

– *Utóbbi miért baj?*

– Mert korábban, ha a középiskolák okosan igényelték, a fiatalok legalább tanévkezdéskor bementek egy könyvesboltba, és ha már ott voltak, körülnéztek. Most már ez sincs, ami nem más, mint a könyvről való leszoktatás politikája. Ráadásul azzal magyarázzák e döntést, hogy így olcsóbb a tankönyv. Hát, vagy félretájékoztatták az államtitkár asszonyt, vagy rosszul számol, mindenesetre tény: a tankönyvek korábbi tizenkét-tizennégy százalékos terjesztői árérése az államosított rendszerben húsz százalékra ugrott, vagyis drágább lett. Tudott, ahol monopolhelyzet alakul ki, legyen az állami vagy magánmonopólium, ott az árak nem lefelé, hanem felfelé mozognak.

– *Ön jobbára szívélyes viszonyt ápolt a politikával, hol az egyik oldallal, hol a másikkal, hol mindkettővel. A maiakkal hogy áll? Tíz-es skálán megvan az öt?*

– Jóllehet több kormányzat is megtisztelő módon igényt tartott a véleményemre, tanácsaimra, sosem tartoztam egyik hatalom kegyeltjei közé sem én, sem az általam alapított kutatóintézet, a Társaság. Igyekeztünk megtartani a szakmai függetlenségünket.

– *Lehet?*

– Persze. A Tárki január elsején lesz harmincéves, ez a szocialista tábor első jogilag független kutató-intézete, a mai napig létezőnk, dokumentáltan ott vagyunk a nemzetközi élmezőnyben, árbevételünk közel hatvan százaléka külföldi megrendelésekből származik.

– *Az első Orbán-kormány idején balról kapott kritikákat. Aztán meg, amikor a 2006-os kampányfinanszírozás elkészítette a Feketén-fehéren címet viselő elemzését, mi több, a miniszterelnökkel közös sajtótájékoztatót tartott a kutatásról, a jobbos sajtó a dolgot ócska propagandaanyagként, önt a késő kádári korszak tipikus alakjának minősítette.*

– Nem rázott meg. Arról nem mi tehetünk, hogy amikor a szocialista kormányzat éppen eladósította az országot, akkor a Fidesz azt a nem igazolható választási jelszót választotta, hogy rosszabbul élünk, mint négy éve.

– *Miért állt ki az épp választási győzelmére készülődő Gyurcsány Ferenc mellett?*

– Nem álltam ki mellette. Ezt csak a jobbos publicisták állították, meg maga Orbán Viktor is, aki, ha jól emlékszem, az InfoRádióban tett rám megjegyzést.

– *Ön a miniszterelnökkel közös sajtótájékoztatót tartott a „pozitív folyamatokról”.*

– Én a magyar miniszterelnökkel tartottam közös sajtótájékoztatót egy a magyar kormány által finanszírozott kutatásról. Épp úgy, ahogy az első Orbán-kormány idején, az első háztartásmonitor-vizsgálatot követően tettem. Objektív kutatást készítettünk, pontosan ugyanazt írtuk le, pontosan ugyanazokat az adatokat közöltük, mint hogyha a másik politikai oldal bízott volna meg a munkával. A Tárki sose a megrendelő szája ízének akar megfelelni, hanem a valóságnak.

– *Így szokás?*

– Ma az intézetek, intézmények többsége és a társadalomkutatók jelentős része a politikai elkötelezettségét beleviszi a munkájába. A mi utunk rögzösebb.

– *Olyannyira, hogy 2012-ben kis híján a Társadalmi Riport is elvázolt a politikai jó szándék hiányán.*

– Igen. 1990 óta minden páros évben kiadjuk a Társadalmi Riport című kötetünket, melyben az utolsó etap legfontosabb empirikus társadalomkutatási eredményeit foglaljuk össze. Andorka Rudolf és Vukovics György barátommal kezdtük a munkát, a haláluk óta Tóth István Györggyel közösen szerkesztjük a kiadványokat, melyeket, mindegy, hogy milyen színű kormány volt épp hatalmon, az adott kurzus társadalompolitikáért felelős minisztériuma finanszírozott. 2012-ben sajnos elutasítottak, ám az utolsó pillanatban nemzetközi segítséget kaptunk a Friedrich Ebert Stiftungtól és a nyomdaköltségekre az NKA-tól. Idén ismét pályáztunk az emberi erőforrás tárcahoz, ismét eredménytelenül, mire bejelentettük: abbahagyjuk a sorozatot. Ekkor azonban annyi kolléga, ismerős és ismeretlen telefonált, kérve, ne tegyünk ezt, hiszen a Társadalmi Riport alapvető forrás az oktatásban, a helyzetelemzésben, hogy végül közadakozást indítottunk. Amit számunkra is meglepő módon két hét után le kellett állítsunk, ugyanis összejött a szükséges hatmillió forint. Ötvenkilenc magánszemélynek és tizenegy intézménynek, alapítványnak tartozunk köszönettel.

– *Ön egyike a száz leggazdagabb magyarnak. Miért nem tolta be azt a hatmilliót?*

– Mert nem szerencsés összekeverni különböző dolgokat. Ha létrejön egy közadakozás, abban a Tárki és személy szerint Kolosi Tamás is

részt vehet, s részt is vett. De nem hiszem, hogy Kolosi Tamás feladata lenne finanszírozni az általa szerkesztett kiadványt. Fiatal írókat, költőket versesköteteit, igényes ismeretterjesztő kiadványokat segítik a könyves cégeinken keresztül, az utóbbi években pedig a Rózsavölgyi Szalon keretében is, értékes színházi előadásokat pedig a feleségem révén szponzorálunk. Na de ha a saját magam által szerkesztett kötetet én fizetem, azzal csak leértékelem a munkánkat.

– *Tényleg abbahagyta volna?*

– Tényleg. Elhatároztuk. Ugyanúgy, ahogy tíz éve szintén az állami finanszírozás hiánya miatt felfüggesztettük a kilencvenes évek közepén indított háztartáspanel-sorozatot. Abszurd, hogy miközben az ilyen kutatások egyre fontosabbak a társadalomtudományok számára, ráadásul viszonylag kevés pénzből elkészíthetők, más, csekély hasznú adatfelvételekre milliárdokat költ a magyar állam.

– *Milyen indokkal mondott nemet a hatalom a Társadalmi Riportra?*

– Nem volt indok. Tényközlés volt.

– *Ki döntött?*

– Az államtitkár. Fura, hogy miközben Balog miniszter úr és Kovács államtitkár úr többször is rendelt bizonyos témákat a Tárkitól, és adott támogatást társadalomtudományi kutatásokhoz – megjegyzem, ez így természetes, hiszen a kormányzatnak ez is a dolga –, a mi területünkön illetékes Soltész Miklós szociális államtitkár úrral az égvilágon semmilyen kapcsolatunk nincs, mármint a rendszeres visszautasításon túl. Személyes ellenszenvet sejtek a háttérben. Szomorú lenne, ha az államigazgatásban egyéni szimpátiák és antipátiák alapján születnének fontos döntések.

– *Őn ott volt a Házban Orbán Viktor miniszterelnöki esküdtételén?*

– Nem. Soha semmi ilyesmin

nem veszek részt. De nem is hívtak. Politikai rendezvényen utoljára a nyolcvanas évek elején voltam.

– *Konkrétan?*

– Párttaggyűlésen. Még akkor sem jártam politikai rendezvényre, amikor előbb a Németh Miklós melletti tanácsadó testületben, utóbb pedig Orbán Viktor gazdasági tanácsadó testületében alkalmam volt direktben is véleményt formálni a szakterületem kérdéseiben. Megtiszteltetés volt számomra, ha politikai vezetők a kilencvenes években konkrét tanácsadásra kértek meg, de a politikai rendezvények, tüntetések, aláírásgyűjtések nem az én világom.

– *Tényleg soha egy tribün a kampányban?*

– A társadalomkutatói szerepnek ellentmondana a politika iránti túlzott elköteleződés.

– *Május 10-én ott tapsolt a parlamenti díszpáholyokból az „isten engem úgy segítjen”-re a komplett jobbos értelmiség Schmidt Máriától Eperjes Károlyig. Ennyit csak megér, hogy olajozottan fussanak a projektek az ember intézményében, nem?*

– Elhatározás kérdése. Nekem szükségem van a politikától való viszonylagos függetlenségre, de azok fölött sem török pálcát, akik ezt másképp gondolják. Azt viszont elfogadhatatlannak tartom, amikor a szekértáborok úgy ítélik: aki nem hozzám tartozik, az az ellenfél embere. Az engem ért támadások hátterében rendre ez a mentalitás állt. A Tárkiban és a Kopint-Tárkiban ötven kollégám munkálkodik, s büszke vagyok arra, hogy köztük mindkét oldalnak vannak elkötelezett hívei, mégis remekül dolgozunk együtt, hiszen ez egy szakmai közösség, ahol nincs helye politikai széthúzásnak.

– *Őn Szelényi Ivánnal közösen könyvet írt a magyar milliárdosokról. Mennyiben volt más a meggaz-*

dagodás kottája a rendszerváltás körüli években, mint az utóbbi másfél évtizedben?

– A rendszerváltás történelmileg egyedi helyzetet hozott: rövid idő alatt, forradalom nélkül úgy kellett létrehozni a tőkés társadalmat, hogy nem voltak tőkésék. A nagy- és középtőkések első generációja jó-részt a késő kádári technokrácia ügyes tagjaiból és a kockázatvállaló értelmiségi vezetőrétegből fejlődött ki, kisebb mértékben pedig a hetvenes-nyolcvanas években létrejött második gazdaság – gmk, vgmk, sa-többi – legéletrevalóbbjaiból. A következő generáció a brókervilágból emelkedett ki, napjainkban pedig a technikailag innovatív ötleten alapuló vállalkozások – Prezi, Gattyán György, sorolhatnám – jó menedzselése kínál meggazdagodást. Meglepő, hogy a Kádár-kori politikai előnyök átváltásából igen kevesen gazdagodtak meg, utóbb sokkal nagyobb szerepe lett e téren a hatalommal való kapcsolatnak. A kilencvenes évek második felére tehető a szocialista és a liberális körökhöz kötődő vállalkozói réteg megjelenése, melynek sajátossága, hogy sokkal „szétterítettebb” volt, mint a Fidesz első, de különösen a második kormányzása alatt mutatkozó „koncentrált” vállalkozói réteg. Egyébként nincs ebben semmi meglepő, a pártfinanszírozásban is ez a képlet működött: a szocialista és liberális kormányzatok szélesen szétterített korrupcióból hozták össze a pártjaik működéséhez szükséges pénzt, míg a Fidesz koncentrált tevékenység gyümölcseként örülhetett a pénznek már az első Orbán-kormány idején is. Fontos tényezőnek tartom, hogy mindezt a második Orbán-kormány idején rendkívül erőteljes államosítási hullám kísérte.

– *Biztos, hogy kártékony az államosítás?*

– Nekem úgy általában korántsem negatív a véleményem Orbán országlásáról, néhány vállalkozás-barát lépését, mint az alacsony kamatszint és a hitelezés felpörgetése, kifejezetten jónak tartom. De ez az államosítási örület szerintem megmagyarázhatatlan.

– *Ideológia van mögötte, nemzetgazdasági racionalitás, vagy csupán a politikai ellenfél barátainak kiséprúzése és a saját, „koncentrált” baráti kör segítésének szándéka?*

– Nyilvánvalóan létezik egy komolyan gondolt ideológiai mag. Orbán már 1998-ban is az állami tulajdon híve volt, amire egyes gazdasági érdekcsoportok gyorsan, jó érzékkel rácuppannak. Nemzetközi példák mutatják, hogy modern piacgazdaságban is szükség van az állami szabályozásra, sőt azt is elfogadom, hogy bizonyos közszolgáltatások esetében lehet létjogosultsága az állami tulajdonnak. Am a termelési és kereskedelmi folyamatokban az állam szerepe hosszú távon gazdaságtalan, irracionális.

– *Olyan kombinációt is olvasni, miszerint az Alexandra esetleges bedőlése után némi kormányzati hátszéllel egy szerencsés Fidesz-közeli vállalkozó veheti át a könyvpiac uralmat.*

– Kétségtelen, hogy látni ilyen törekvésre utaló jeleket, néhány, egyelőre súlytalan szereplő egy ideje az állami könyvkereskedelem új-jáélesztését szorgalmazza – ahogy erről az L. Simon László által Szabó Tibor Benjáminnak küldött válaszleveléből is értesülhettünk. De őszintén remélem, ennek nincs realitása. Az Európai Unió belül piacgazdaságot építeni még a jelenleginél is szélesebbre terjeszkedő állammal lehetetlen.

– *És?*

– Hagyjuk a kilépéses fantazmagóriákat! Bár az komoly aggodalomra ad okot, hogy Magyarország

olykor riasztó szimbólumokat küld az unió felé. Az egyenesen minősíthetetlen, hogy egy jobbikos csirkefogó háborítatlanul kihajíthatja az EU zászlaját a Parlament ablakán. Erre még mondhatják, hogy csak egy radikális ellenzéki párt műve. De hogy az országot teleszórják ostoba plakátokkal, melyeken „üzenjük Brüsszelnek: tiszteletet a magyaroknak”, na, erre nincs mentség. Tiszteletet a magyaroknak? Ennek mi értelme? Hát eddig is tisztelte Európa a magyarokat, például a szocializmuson belüli reformokért,

a határnyitásért vagy a sikeres rendszerváltásért. Illetve van olyan magyar, akit tisztelnek, meg olyan is, akit nem. És van ilyen meg olyan francia is, és van ilyen meg olyan német is, szlovák is, lengyel is. Mindent egybevetve persze szerintem Orbánnak eszébe sincs kivenni Magyarországot az unióból. A közösségen belül két szélső koncepció létezik, az egyik a nemzetek uniójában, a másik Egyesült Európában gondolkodik – a magyar kormány inkább az előbbihez van közel, de ez nem unióellenesség, pláne nem

Háttér

Közel sem számítanak annyian az Alexandra-cégcsoport csődjére, mint amennyien lelkesen tapsoltak a könyves szakma egyik ismert személyiségének drámai hangvételű levelére. Egyszerűen nem éri meg. „Nagyon sok vesztese lenne” – mondta a VS.hu kérdésére a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesületének (MKKE) elnöke, Kocsis Sándor, aki egyben a Kossuth Kiadó vezérigazgatója. Még az a kiadó sem indít felszámolási eljárást az alexandrások ellen, amelynek már elfogytak a tartalékai, és egyik napról a másikra él, miközben Matyi Dezső könyvkereskedő cége, a Pécsi Direkt még a tavalyi kiadványaik után sem fizetett. „A csőd minket is maga alá temetne” – válaszolta az egymásra utaltságot a General Press tulajdonosa, Lantos Katalin.

A vita azután tört ki, hogy a könyvszakma egyik ismert alakja, Szabó Tibor Benjamin a hvg.hu-n nyílt levelet jelentetett meg. Ebben a könyvpiac rendszerbe kódolt hibájának minősítette Matyi Dezsőt. Cégcsoportjának eladósodása miatt Matyi milliárdokkal tartozik a kiadóknak, és mögöttük a könyvszakma valamennyi szereplőjének, az íróktól, fordítóktól a nyomdáig. Szabó Tibor Benjamin Matyi Dezső extenzív gazdálkodásának számlájára írta a könyvpiac fizetési képességét. Tény, hogy a Pécsi Direkt cégcsoport már 10 milliárd forintnál is többel tartozik bankoknak, kiadóknak, beszállítóknak. A forgalma viszont 15 milliárd forint felett van, országsszerte 82 boltot üzemeltet, a könyv-nagykereskedelemnek a felét ő viszi el, és egyik könyvkiadó-

jával, az Európával is benne van az első tízben. Ha a Pécsi Direkt összeomlana, még a feltörekvő Libri-Shoptline csoport sem tudna a helyébe lépni, vélekedett az MKKE elnöke.

Arnyalja a kiadók panaszait, miszerint a szakma költségeit (jogdíjak, fordítók, illusztrátorok, nyomdaköltségek) ők fizetik, miközben a könyvek bolti árának 50-53 százalékát a kereskedők fölőzik le. Ez az úgynevezett árrés marad a lánc végén: a kereskedők viszont arra hivatkoznak, hogy a válságban is fenntartották sok ezer négyzetméteres bolthálózatukat, méghozzá euróalapú bérleti díjakkal.

A kiadók és terjesztők többsége két témában legalábbis egy platformon van. Az egyik az állami terjeszkedés. A kormány tavaly óta egy tollvonással kirántott legalább 15 milliárd forintot az összesen 60 milliárdos könyvpiacról, amikor állami kézbe vonta a tankönyvek forgalmazását. Ráadásul a kiadók nemcsak Matyi Dezsőnek hiteleznek rendületlenül, hanem az államnak is a könyvtárellátón keresztül, amely ugyancsak sok hónapos átfutási idővel utalja a pénzt az áruért. A szakma másik vesszőparipája a nyakló nélküli akciózás. A tudatos és zsebükre érzékeny könyvfogyasztók inkább várnak egy kicsit kedvenc szerzőjük újabb művének a beszerzésével, hogy néhány hét elteltével már diszkont áron vásárolhassák meg a könyvet. Az Európai Unió 28 országa közül 19-ben ezt törvény tiltja, további négy országban pedig szakmai konszenzus van arról, hogy nem etikus egyből elértekteleníteni a papíralapú kulturális árut.

Európa-ellenesség.